Can Rençberler, A. (2021). Erek odaklı yaklaşımla Türkçeden İngilizceye argo deyimlerin çeviri stratejileri: “Keşanlı Ali Destanı” örneği. *International Journal of Language Academy*, 9 (3), 133-149.

Volume 9/3 September 2021

p. 133/149

Article History:

Received

02/07/2021

Accepted

01/08/2021

Available online

19/09/2021

**EREK ODAKLI YAKLAŞIMLA TÜRKÇEDEN
İNGİLİZCEYE ARGO DEYİMLERİN ÇEVİRİ
STRATEJİLERİ: “KEŞANLI ALİ DESTANI” ÖRNEĞİ**

**Translation Strategies of Slang Idioms from Turkish into English
through Target-Oriented Approach: The Case of “The Ballad of Ali of
Keshan”**

Alize CAN RENÇBERLER¹

Öz

Keşanlı Ali Destanı, Haldun Taner’in kaleme aldığı, Türkiye’de ilk kez 1964 yılında sahnelenen, Türk tiyatrosuna öncülük eden ve birçok dile çevrilerek izleyici karşısına çıkan bir başyapıttır. Taner, oyunda ünlem cümleleri, argo dil kullanımı, deyimler ve atasözleri gibi Türkçe’nin zenginliklerinden olan kültürel ifadelerle sıklıkla yer vermiştir. Kültürel mirasın önemli bir parçasını oluşturan ve anlatıma renk katan bu ifadeler, çevirmen için erek dil ve kültüre çeviri aşamasında zorluk teşkil etmektedir. Bu çalışmanın amacı, *Keşanlı Ali Destanı* başlıklı eserin İngilizce çevirisinde, Türkçenin söz varlığının argo deyimler özelinde ve çevirmen kararları doğrultusunda izini sürerek erek dil İngilizceye hangi stratejilerle aktarıldığını ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda çevirmenin aldığı kararlar ile erek metinde tekrar vücut bulan toplam 24 bağlamda 25 argo deyim Mona Baker’in önerdiği deyim çevirisi stratejilerine göre sınıflandırılmıştır. Yapılan çeviri karşılaştırması ve değerlendirmesi sonucunda oyunda geçen 14 deyim (%56) açılımlama stratejisi, 5 deyim (%20) benzer anlamda ancak farklı bir yapıda deyim kullanma stratejisi, 1 deyim (%4) de benzer anlam ve biçimde bir deyim kullanma stratejisi ile erek metne aktarılmıştır. 5 argo deyim (%20) ise önerilen deyim çevirisi stratejilerine dâhil edilememiştir. Bu grupta bulunan 3 deyim (%12) çevirmen tarafından yeni deyim önerileri ile erek metne aktarılırken 2 deyim (%8) ise sözcüğü sözcüğüne çevrilmiştir. İngilizceye çevrilen argo deyimler, Gideon Toury’nin Erek Odaklı Çeviri Kuramı ışığında incelenmesi yapılmış, kuramın iki kutbunu oluşturan “yeterli çeviri” ya da “kabul edilebilir” çeviriden her ikisine de yakın olduğu; dolayısı ile çevirmenin kaynak ve erek kültür arasında bir denge sağladığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Keşanlı Ali Destanı, söz varlığı, deyim çevirisi, erek odaklı çeviri kuramı

¹ Öğr. Gör. Dr., Trakya Üniversitesi, Mütercim Tercümanlık Bölümü, alizecan@trakya.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7187-6614>

Abstract

The Ballad of Ali of Keshan, a masterpiece written by Haldun Taner and translated into many languages, was first staged in Turkey in 1964. Taner frequently included cultural expressions such as exclamation sentences, slang language use, idioms, and proverbs, which are among the values of the Turkish language in his play. These expressions, which constitute a crucial part of the cultural heritage, pose a challenge for the translator in the translation process. This study aims to reveal the strategies through which the Turkish slang idioms were translated into English in line with the translator's decisions. For this purpose, 25 slang idioms in 24 contexts in the target text were classified according to the idiom translation strategies suggested by Mona Baker. As a result of the translation comparison and evaluation, it was found that 14 idioms (56%) transferred to the target text through the strategy of translation by paraphrase, 5 idioms (20%) through a strategy of using an idiom of similar meaning but dissimilar form and 1 idiom (4%) through a strategy of using an idiom of similar meaning. 5 slang idioms (20%) could not be included in the suggested idiom translation strategies by Baker (2020). While 3 idioms (12%) in this group were transferred to the target text with new idiom suggestions by the translator, 2 idioms (8%) were translated word for word. Slang idioms translated into English have been analyzed in the light of Gideon Toury's Target-Oriented Translation Theory, and it is concluded that they are close to both of the "adequate translation" and "acceptable translation", which constitute the two poles of the theory. In this context, it has been concluded that the translator provides a balance between the source and target cultures.

Keywords: The Ballad of Ali of Keshan, vocabulary, translation of idioms, target-oriented translation theory

GİRİŞ

Pek çok alan ve disiplinde sıklıkla ihtiyaç duyulan çeviri, uluslar ve kültürler arasında bilgi dolaşımını sağlayan önemli bir eylemdir. Şüphesiz, bu eylemi gerçekleştiren çevirmene büyük sorumluluklar düşmektedir. Örneğin, özel alan çevirmeni, ilgili olduğu alanın terimcesine; edebiyat çevirmeni ise çeviri yaptığı erek dilin söz varlığına ve kültürüne hâkim olmalıdır. Söz varlığının ve kültürün kendilerini açık ve örtük şekilde gösterdiği, sözcüklerin anlambilimsel çeşitlilikle kullanıldığı edebi metinler, dilden dile çevrilerek erek okura farklı okuma edimleri sunarken; çevirmen için, kaynak metnin yükünü sırtlanarak yürüdüğü anlam tuzaklarıyla dolu bir anlatı ormanı olurlar. Deyimler, anlam çeşitliliği sunan ve kimi zaman çevirmen için tuzak teşkil eden söz varlığıdır. Özellikle edebiyat çevirisinde hemen hemen her çevirmen, deyimlerle karşı karşıya gelir ve bunların erek dile çevrilmesi esnasında bir karar alma sürecinden geçer. Mona Baker (2020, s. 71), deyim çevirisiyle ilgili olarak “deyimleri fark etme ve doğru yorumlama” ile “deyimi erek dile çevirme” şeklinde iki ana zorluk bulunduğunu belirtmektedir. Baker’ın bu saptaması, söz konusu betimsel çalışmanın zeminini oluşturmakta ve bu bağlamda, çevirmenin kültür ve dil yapısının farklılığından dolayı deyimleri bir başka dile nasıl aktardığı mercek altına alınmaktadır.

Çeviribilim çalışmalarında, çoğunlukla yabancı dillerden Türkçeye yapılan çeviriler incelenmekte; Türk kültürüne yabancı dil ve kültür aktarımının hangi stratejilerle gerçekleştirildiği irdelenmektedir. Söz konusu çalışmada ise Türkçeden İngilizceye çevrilen bir metin ele alınmış ve Türkçe’nin zengin söz varlığının erek dil ve kültüre nasıl taşındığı betimlenmiştir. Çalışmanın amacı, Haldun Taner tarafından kaleme alınan ve 1964 yılında sahnelenmeye başlayan *Keşanlı Ali Destanı* başlıklı Türkçe kaynak metinde geçen argo deyimleri, Nüvit Özdoğru tarafından *The Ballad of Ali of Keshan* (1970) başlığıyla İngilizceye aktarılan erek metinde tespit ederek Gideon Toury’nin (1995) betimleyici çeviri araştırmaları kapsamında öne sürdüğü Erek Odaklı Çeviri Kuramı ile erek kültür bağlamında incelemektir. “Kuramsal Çerçeve” başlığında deyimler ve çeviri stratejileri, erek odaklı çeviri kuramı ve normlar hakkında bilgi sunulmuştur. “Yöntem” bölümünde sırasıyla araştırmanın amacı, araştırma soruları, araştırmanın yöntemi, veri toplama ve

veri çözümleme araçları ele alınmıştır. “Bulgular” başlığında, kaynak ve erek metinler yazar ve çevirmeniyle beraber ele alınmış, erek metindeki argo deyimler erek odaklı çeviri kuramı normlarına göre incelenmiş ve çevirilerinin “yeterlilik” kutbuna mı yoksa “kabul edilebilirlik” kutbuna mı yakın olduğu yan-metinlerden biri olan çevirmenin notuna da yer vererek saptanmıştır. “Sonuç” bölümünde, Türkçeden İngilizceye deyim çevirisinin somut örnekleriyle betimlenen çeviri edimi kültürel, biçimsel, biçimsel ve ideolojik açıdan ele alınmıştır.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde, çalışmaya kuramsal temel oluşturan deyimlere ve deyimlerin çeviri stratejilerine, erek odaklı çeviri kuramı ve normlara yer verilecektir.

Deyimler, Argo ve Çeviri Stratejileri

Nesilden nesile aktarılan deyimler bir dildeki kültürel varlığın en önemli sembollerinden biri olarak kabul edilebilir. TDK Türkçe Sözlük’te (2019, s. 651) deyim, “Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir” olarak tanımlanmaktadır. Ömer Asım Aksoy (1989, s. 50), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* başlıklı çalışmasında deymi, “bir kavramı, bir durumu, ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce” olarak tanımlamaktadır. Aksoy (age, s. 38-39), deyimlerin biçim özellikleri ile ilgili olarak kalıplaşmış sözler olduğunu ve sözdizimlerinin değiştirilemez olduğunu, kısa ve özlü anlatım araçları olduğunu, sözcük öbeği ya da cümle şeklinde bulunabildiklerini belirtmiştir. Aksoy (age, s. 40-43), deyimlerin kavram özellikleri ile ilgili olarak da “bir kavramı belirtmek için bulunmuş özel bir anlatım kalıbı” olduğu, deyimlerin amaçlarının bir kavramı etkili ve hoş bir anlatımla belirtmek olduğu, bazı deyimlerin atasözleri olarak da kabul edilebilir olduğu, bazı deyimlerden çıkan anlamın sözcüklerin hem gerçek anlamı olduğu hem de gerçek anlamının dışında olduğu tespitinde bulunmuştur. Çalışmasında deyim ve argo ilişkisine de değinen Aksoy (age, s. 49-50), argo için “külhanbeylerinin özel anlamda kullandıkları kaba sözlere ya da başkaları anlamasını diye aralarında kararlaştırdıkları anlamla kullandıkları sözler” tanımını yapmış; deyim niteliğindeki argo sözcük öbeklerinin de “argo deyim” olarak isimlendirildiğini belirtmiştir.

Argo üzerine araştırma yapan isimlerden biri olan Bahattin Sezgin (2013, s. 5, argo ile ilgili olarak belirli bir ulusa ait olduğunu, bu ulusta belirli yerde yaşayan ya da ortak iş yapan insanların birbirlerini anlamaları için başka kimsenin anlayamayacağı biçimde kullandıkları iletişim aracı olarak ürettikleri sözcükler dizgesi olduğunu belirtmektedir. Sezgin, argo sözcük üretimiyle ilgili olarak yabancı dillerden yapım ekleri (ör: -iz, -misyon, -mento, -uz), Türkçe meslek eki olan -ci (ör: kolpocu, kerizci), mecaz ya da mecaz yerine kullanılabilen sözcükler (ör: kasap, şoför), yabancı dillerden yararlanılarak üretilen sözcükleri (ör: morto, palavra, volta) örnek olarak vermektedir (age, s. 5-6).

Argo üzerine araştırmalarda bulunan Hulki Aktunç’a göre iki tür argo alanı bulunmaktadır: 1- Alan Argosu 2- Genel Argo. Aktunç’a göre alan argosu, “kendi sosyal çevreleriyle sınırlı yaşayan ve genel olarak toplumun, özel olarak da içinde bulundukları topluluğun geri kesiminden ayrılmak ve/ya da korunmak isteyen yaşama ortam ve biçimleri birbirine yakın kişilerce yaratılıp benimsenmiş sözcükler, deyimler bütünü; bu sözcükler bütününe dayalı konuşma biçimi”dir. Aktunç genel argoyu ise “alan argolarındaki sözcük dağarcığının, zaman içinde oluşturduğu toplam sözcük ve deyim dağarcığı ile bu dağarcığa dayalı konuşma biçimi” olarak tanımlamaktadır (Aktunç, 1998, s. 16).

Kaynak metin okuru için kültürel anlam ve duygu değeri taşıyan deyimlerin çevirisi çevirmen için kaçınılmaz zorlukları beraberinde getirmekte ve çeviri sürecini çetrefilli kılmaktadır. Çevirmenden deyim çevirisi yaparken deyim fark etmesi, anlamını kavrayabilmesi ve aktarabilmesinin yanında erek okur üzerinde hemen aynı etkiyi yaratması da beklenmektedir. Baker deyimlerin ve kalıplaşmış ifadelerin çevirisiyle ilgili olarak iki ana soruna değinir: 1- deyimleri fark etme ve doğru yorumlama, 2- deyim fark edile aktarma. Baker (2020, s. 71), en kolay fark edilen deyimlerin gerçek dışı durumlardan söz eden ifadeler olduğunu ve dilbilgisi kurallarına aykırı şekilde oluştuğunu belirtirken diğer yandan belirli bir bağlam dâhilinde bile zor anlaşılan ifadelerin de büyük olasılıkla deyim olduğunun altını çizer.

Bir deyim veya kalıplaşmış bir ifade fark edildikten ve doğru bir şekilde yorumlandıktan sonra, çevirmen bu ifadeyi erek dile nasıl çevireceğine karar vermelidir. Baker (2020, s. 73)'a göre bir deyim fark edile çevirmenin zorlukları, onu yorumlamanın zorluklarından tamamen farklıdır. Bu zorluklardan biri, deyim ya da kalıplaşmış ifadenin erek dilde karşılığı olmadığı durumdur. Örneğin bir dil bir anlamı tek bir sözcük ile ifade edebilirken, bir diğeri onu kalıplaşmış bir ifade ile ya da deyim ile karşılayabilir. Bundan dolayı da Baker (2020, s. 73) erek dilde eşdeğer deyimler ve ifadeler bulmaya çalışmanın gerçekçi olmadığını belirtir. Baker (2020, s. 74)'a göre ikinci deyimlerin çevirileriyle ilgili ikinci zorluk deyim ya da kalıplaşmış ifadenin erek dilde benzer karşılığının olmasına rağmen kullanım bağlamının sahip oldukları yan anlamlardan dolayı farklı olmasıdır. Bir deyim kaynak metinde aynı anda hem gerçek hem de deyimsel anlamda kullanılabilir olması deyim çevirisi için ayrı bir zorluk teşkil etmektedir (Baker, 2020, s. 74-75). Eğer erek dil deyim, kaynak dil deyimine hem biçim hem de anlam olarak karşılık gelmiyorsa kaynak dilde yaratılan etki erek dilde başarılı bir şekilde yaratılmamış olur. Baker (2020, s. 76-77)'in deyimlerin çevirisine yönelik tespit ettiği dördüncü zorluk ise her dilin deyim kullanımına aynı şekilde açık olmadığıyla ilgilidir. Araştırmacı, bazı dillerin hem resmi hem gayri resmi bağlamlarda ve hem yazılı hem sözlü iletişimde deyim kullanımına açık olduğunu belirtirken, bazı dillerin ise deyim kullanımına daha çok gayri resmi bağlamda ve sözlü iletişimde olanak tanıdığını vurgular ve çevirmenlerin sadece anlama değil aynı zamanda dilin retorik nüanslarına da duyarlı olması gerektiğinin altını çizer (Baker, 2020, s. 77).

Baker deyim çevirisinin zorluklarını ele aldıktan sonra deyimlerin çeviri stratejileri ile ilgili görüşlerini sıralar. Bu stratejilerden ilki “benzer anlam ve biçimde bir deyim kullanmak”tır (Baker, 2020, s. 77). Baker (2020, s. 77)'a göre bu stratejide erek dilde, kaynak dildeki deyimle hemen hemen aynı anlamı taşıyan ve buna ek olarak eşdeğer sözcüklerden oluşan bir deyim kullanılır; ancak bu duruma nadir rastlanır. İkinci strateji “benzer anlamda ancak farklı biçimde bir deyim kullanmak”tır (Baker, 2020, s. 79). Baker (2020, s. 79)'a göre erek dilde, kaynak dildeki deyim veya ifadeye benzer bir anlama sahip ancak farklı sözcüklerden ve sözcük gruplarından oluşan bir deyim veya ifade bulmak çoğu zaman mümkün olabilir. Deyim çevirisinin üçüncü stratejisi “kaynak dildeki deyim ödünç alma”dır (Baker, 2020, s. 80). Baker (2020, s. 80), kültüre özgü öğelerin çevirisinde olduğu gibi deyimlerin de bazı bağlamlarda kaynak dildeki özgün halleriyle ödünç alınabileceği görüşündedir. Konu ile ilgili diğer strateji ise “açıklama ile çevirme”dir (Baker, 2020, s. 81). Baker (2020, s. 81)'a göre bu strateji, erek dilde bir eşleşme bulunamadığında ya da kaynak ve erek dillerin biçimsel farklılıklar nedeniyle erek metinde deyim kullanılmasının uygun olmadığı durumlarda deyimleri farklı sözcüklerle aynı anlama gelecek şekilde çevirmenin en yaygın yoludur. Deyimlerin çevirisiyle ilgili Baker'ın önerdiği beşinci strateji “eksilterek çevirme”dir (2020, s. 85). Bu stratejide deyim sözçüklerinin düz anlamları üzerinden çeviri yapılır ve deyim kaynak dilde oluşturduğu söz oyunu erek dile taşınmaz (Baker, 2020, s. 85). Deyimlerin çeviri stratejilerinin sonuncusu ise “deyim çevrilmemesi”dir (Baker, 2020, s. 87). Bu stratejiye, kaynak dildeki deyim çevirisiyle ilgili erek dilin imkân

tanınmamasından, anlamının kolayca yorumlanamamasından ya da biçimsel sebeplerden ötürü başvurulabilir.

Söz konusu çalışma kapsamında erek metne aktarılan deyimlerin çeviri stratejileri Baker (2020)'ın belirlediği stratejiler kapsamında erek odaklı yaklaşımla ele alınmıştır. Bu durumda, erek odaklı çeviri kuramı hakkında bilgi vermek gereklidir.

Erek Odaklı Çeviri Kuramı ve Normlar

Çeviriyi erek kültür bağlamında ele alan modern çeviri kuramlarından skopos kuramı, çoğul dizge kuramı ve betimleyici çeviri araştırmaları, çevirinin kültür tarihindeki rolüne odaklanan tanımlayıcı ve erek odaklı bir yaklaşım benimsemektedirler. 1970'lerin başında ortaya çıkan, 1980'lerde hız kazanan ve 1990'larda zirveye ulaşan erek odaklı çeviri kuramlarına göre çeviri, kaynak metin ve kültürden bağımsız olarak erek kültürün ve toplumun beklentilerine göre yapılmalıdır (Tahir Gürçağlar, 2014, s. 128).

Gideon Toury, iki önemli kavramı olan erek odaklı yaklaşımı geliştirir: *yeterlilik* ve *kabul edilebilirlik*. Çeviri, kaynak metnin normlarına yakınsa *yeterli*; erek metnin normlarına yakınsa *kabul edilebilir* bir çeviri olarak kabul edilir (Toury, 1995, s. 57). Toury, betimleyici çeviri çalışmaları için üç aşamalı bir yöntem önermektedir:

1. “Öncelikle çeviri metnin erek kültür dizgesi içindeki konumu belirlenir, metne verilen önem ya da erek kültür tarafından ne derece kabul gördüğü incelenir.
2. Kaynak ve erek metinler karşılaştırılarak deyiş kaymaları saptanır, her iki metinden seçilecek ikili metin birimleri arasındaki ilişkiler betimlenir ve altta yatan çeviri kavramına ilişkin genellemeye varmaya çalışılır.
3. Gelecekte çeviri yaparken alınan kararlarda yararlanılabilecek sonuçlara varılır”. (1995, ss. 36-39, Munday, 2008, s.110-111'den aktaran Tahir Gürçağlar, 2014, s.135)

Erek odaklı özellik gösteren bu kuram çeviriye yönelik normlar barındırmaktadır: *öncül normlar*, *süreç öncesi normlar* ve *çeviri süreci normları* (Toury, 1995, ss. 56-59).

1. Öncül normlar çeviri kararları ile ilgilidir ve çevirmenin başlangıç normlarını belirlemede önemli rol oynar. Bu normlar çevirmenden tek kutuplu bir yaklaşım sergilemekten kaçınmasını; iki kutup arasında (*yeterli çeviri* ya da *kabul edilebilir çeviri*) genel bir seçim yapmasını salık verir (Toury, 1995, s. 57). Çeviri incelemelerinde öncül normlarla ilgili tespit yapılabilmesi için öncelikle diğer normların incelenmesi gerekmektedir.
2. Süreç öncesi çeviri normları: Çevirmenin çeviriye başlamadan önce aldığı kararları içeren süreç öncesi normlar kapsamında “çeviri politikası” ve “çevirinin doğrudanlığı” mercek altına alınır (Toury, 1995, s. 58).
- 2.1. Çeviri politikası: Bu norm kapsamında, çeviri yoluyla belirli bir kültüre ve dile aktarılacak metin türlerinin seçimini yönlendiren faktörler ve kültüre ilişkin ölçütlerin varlığı incelenir (Toury, 1995, s. 58; Tahir Gürçağlar, 2014, s. 136-137).
- 2.2. Çevirinin doğrudanlığı: Bu norm, çevirinin doğrudan kaynak metinden mi yoksa ara dilden mi yapıldığıyla ilgilidir (Toury, 1995, s. 58).
3. Çeviri süreci normları: Çeviri süreci normları, erek metinde dilin nasıl kullanıldığını “matriks normlar” ve “metinsel-dilsel normlar” olarak iki başlık altında inceler (Toury, 1995, s. 58).

3.1. Matriks normlar: Matriks normlar erek metnin doluluğu ile ilgilidir. Cümle yapılarının, paragrafların, dipnotların ve metinsel bölümlenmenin değiştirilmesi, atlanması ya da bunlara ekleme yapılması ile ilgilidir (Toury, 1995, s. 59).

3.2. Metinsel-dilsel normlar: Bu norm, sözcüksel öğeler, ifadeler ve üslup özellikleri gibi dilsel tercihlerle ilgilidir. Bu adımda, Baker (2020) tarafından önerilen deyim çevirisi stratejilerine erek metne aktarılan argo deyimleri çözümleme aşamasında başvurulmuştur.

YÖNTEM

Bu başlık altında çalışmanın amacı, araştırma soruları, yöntemi, veri toplama ve çözümleme araçları ele alınmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Çeviri araştırmalarında çoğunlukla yabancı dillerden Türkçeye yapılan çeviriler incelenmekte; elde edilen bulgular Türk dili ve kültürü kapsamında tartışılmaktadır. Söz konusu çalışmayla süregelen bu tutumun tersine Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olan *Keşanlı Ali Destanı* (1964)'nında geçen ve Türkçe'nin zengin söz varlığından olan argo deyimlerin İngilizceye hangi stratejilerle çevrildiğinin açığa çıkarılması amaçlanmaktadır.

Araştırma Soruları

Yukarıda belirlenen amaç doğrultusunda çalışmanın araştırma soruları

1. Çevirmen Türkçe argo deyimleri İngilizceye aktarırken hangi stratejileri kullanmıştır?
2. Çevirmen erek odaklı kurama göre yeterli / kabul edilebilir çeviri kutuplarından hangisine daha yakındır?

olarak belirlenmiştir.

Araştırma Yöntemi

Söz konusu çalışmanın amacı, Türkçe'deki argo deyimlerin İngilizceye hangi stratejilerle çevrildiğinin betimlenmesi oluğu için çalışmanın araştırma yöntemi durum çalışması² olarak belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Durum çalışması araştırma yöntemine ve çalışmanın amacına uygun olarak veri toplama araçları *doküman incelemesi* olarak belirlenmiş; bu bağlamda incelenecek dokümanlar kaynak ve erek metin olarak belirlenmiştir. Kullanılan kaynak metin Haldun Taner'in kaleme aldığı *Keşanlı Ali Destanı* (1964) başlıklı yapıtı; erek metin ise Nüvit Özdoğru tarafından İngilizceye yapılan *The Ballad of Ali of Keshan* (1970) isimli çevirisidir. Çalışmanın örnekleme olarak *Keşanlı Ali Destanı* (1964) başlıklı eserin seçilmesinin sebebi ise argo deyimlerin çevirisinin incelenmesi açısından uygun bir metin olmasıdır.

Veri Çözümleme Araçları

Kaynak ve erek metinlerde karşılaştırmalı olarak incelenen argo deyimler anlatıdaki sıralarına bağlı kalınarak kronolojik şekilde incelenmiştir. Kaynak metinde tespit edilen

² Durum çalışması ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Berg, 2001; Duff, 2007; Yıldırım & Şimşek, 2013; Berg & Lune, 2015.

argo deyimler TDK - Türk Dil Kurumu Sözlükleri'nen Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Güncel Türkçe Sözlük ve Türkçe Sözlük'e göre incelenmiş; deyimlerin erek metinde geçen karşılıkları için ise Cambridge Dictionary'den, English Dictionary ve English-Turkish Dictionary ile The Farlex Idioms and Slang Dictionary'e başvurulmuştur.

Erek metnin, erek dil ve kültür normları bağlamında konumunu belirlemek amacıyla Toury (1995) tarafından önerilen erek odaklı çeviri kuramına göre bir incelemesi yapılmış; bunu takiben kaynak metindeki argo deyimlerin erek metne hangi yollarla aktarıldığını betimleyebilmek için Baker (2020: 77-87) tarafından önerilen deyim çevirisi stratejilerine başvurulmuştur.

BULGULAR

Bu bölümde sırasıyla Haldun Taner, *Keşanlı Ali Destanı* (1964), Nüvit Özdoğru ve *The Ballad of Ali of Keshan* (1970) hakkında bilgi sunulacak; ardından erek metne aktarılan argo deyimlerin çeviri stratejileri incelenecektir.

Haldun Taner ve *Keşanlı Ali Destanı*

16 Mart 1915 yılında İstanbul'da doğan Haldun Taner, Galatasaray Lisesi'nden 1935 yılında mezun olmuş, 1935-1938 yıllarında Heidelberg Üniversitesi'nde Siyasal Bilimler Fakültesinde öğrenimini sürdürürken tüberküloza yakalanması nedeniyle okulu bırakmak zorunda kalmış ve tedavisi 1942'ye kadar sürmüştür. (Kuzucular, 2021). Edebi türlerde yazılar yazmaya tedavi sürecinde başlayan Taner, Türkiye'ye dönünce Ankara Radyosu için skeçler yazmış, İstanbul Üniversitesi Alman Filolojisi Bölümünü bitirmiş ve Sanat Tarihi Bölümünde asistanlık yapmış, 1952'de Semih Tuğrul, Adnan Benk ve Adli Moran'la beraber *Küçük Dergi*'yi 12 sayı olarak çıkarmışlardır (Ahmet Yasevi Üniversitesi Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, 2021). 1953'te İstanbul'da *New York Herald Tribune Gazetesi* tarafından düzenlenen öykü yarışmasında *Şişhaneye Yağmur Yağıyordu* öyküsüyle birinci olmuştur (Kuzucular, 2021). Taner, Tiyatro bilimi eğitimi için Viyana'ya gitmiş, 1955-1957'de Max Reinhardt Tiyatro Akademisi'nde iki yıl tiyatro konusunda ihtisas görmüş, aynı yıllarda yazdığı öyküleri ve yazıları Tercüman Gazetesinde yayınlanmaya devam etmiştir (Kuzucular, 2021). Burada yayımlanan öyküleri ile ismi duyulmuş ve 1956'da *Varlık Dergisi* tarafından yapılan ankette yılın en beğenilen öykücüsü seçilmiştir. Bireyin toplumdaki yaşam biçimlerini ve aksayan yanlarını mizahi şekilde ele alan Taner klasik ve modern yaşam arasından kalan insanların ve sonradan görme zenginlerin yaşamlarını öykülerine taşımıştır (Türk Dili ve Edebiyatı, 2021). Oyun yazmaya 1950'li yıllarda başlayan Taner, Viyana'daki eğitimin ardından epik tiyatro türünde yazmaya başlamış ve Türk Tiyatrosunun ilk epik tiyatro örneği olan *Keşanlı Ali Destanı* (1964) adlı oyunu ile dünya çapında tanınmıştır (Ahmet Yasevi Üniversitesi Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, 2021). Hem yurt içinde, hem de yurt dışında sahnelenen *Keşanlı Ali Destanı*, ardından sinemaya ve televizyona da uyarlanmıştır (Kuzucular, 2021).

Kaynak metin olarak *Keşanlı Ali Destanı* (1964), 2 bölüm ve 15 perdeden oluşmaktadır. Genco Erkal tarafından sahneye konan oyunun müziklerini Yalçın Tura bestelemiştir. Kaynak metin sırasıyla, iç kapak, karakter listesi, oyun metni, oyun müziğinin notaları, basından yankılar, İzlem yayınlarından çıkan diğer eserler listesi ve oyundan fotoğraflardan oluşmaktadır.

Keşanlı Ali Destanı (1964), gecekondu mahallesi Sineklidağ'da oturan Ali'nin hayatından bir kesit sunar. Ali, Zilha isminde bir kızı sever. Zilha'nın dayısı öldürülür ve suç Ali'nin üzerine kalır. Ali, ne yaparsa yapsın suçsuzluğunu ispatlayamaz ve hüküm giyer. Ancak,

mahallenin en kötü adamını öldürdü diye mahalleli tarafından da çok sevilir. Hapisten çıktığı gün mahalledekiler büyük bir karşılama töreni düzenlerler. Kısa sürede mahallenin muhtarı olan Ali, mahalledeki düzensizliği ortadan kaldırır ve harç olayının önünü keser. Zilha, dayısını öldürdüğü için Ali'ye kin duyar ve ona yüz vermez. İlerleyen zamanda Zilha'nın dayısını öldüren kişinin Cafer olduğu ortaya çıkar ve Zilha Ali'nin suçsuz olduğunu anlar ve Ali'yle barışırlar. Ali'nin mahalledeki düşmanları Cafer'den Ali'yi öldürmesini isterler. Cafer, Ali evden çıkmak üzereyken Ali'yi vurur; Ali de Cafer'e ateş eder ve Cafer'i öldürür. Anlatının başında suçsuz olan Ali bu sefer gerçekten katil olmuştur ve yolu tekrar hapisaneye düşer.

Nüvit Özdoğru ve *The Ballad of Ali of Keshan*

1925 yılında İstanbul'da doğan Nüvit Özdoğru, 1946 yılında Robert Kolej'den mezun olmuş ve 1950-1957 yıllarında Washington State University'de lisans eğitimini tamamlamıştır. *Ahmet Yasevi Üniversitesi Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (2021)'e göre İstanbul Şehir Tiyatrolarına *Yaramaz Çocuk* adlı oyunla katıldı. İngilizceden Türkçeye ve Türkçeden İngilizceye birçok oyun çeviren Özdoğru, gerçekleştirdiği çevirilerle birçok eseri Türkçeye kazandırmıştır. Yaptığı çevirilerle Ankara Sanat Severler Derneği Ödülüne, Avni Dilligil Ödülüne ve Ankara Sanat Kurumu Ödülüne layık görülmüştür. Özdoğru, *Keşanlı Ali Destanı*, *Köşebaşı* ve *Susuz Yaz* adlı eserleri İngilizceye çevirmiş ve Türk tiyatrosunun yurtdışına açılmasına önayak olmuştur.

Erek metin olarak *The Ballad of Ali of Keshan* (1970), aslına uygun olarak 2 bölüm ve 15 perdeden oluşmaktadır. Erek metin sırasıyla iç kapak, about *The Ballad of Ali Of Keshan*, the playwright, the composer, the translator, some facts about the play, synopsis of *The Ballad of Ali Of Keshan*, an interview with Haldun Taner just before the premiere of the play in 1964, composer's note, translator's note, pronunciation of Turkish, characters gibi yan-metinlerden oluşmakta; yan-metinleri takiben oyun metni sunulmaktadır.

Erek Odaklı Çeviri Kuramı Işığında Erek Metnin İncelenmesi

Bu bölümde kaynak metinde yer alan argo deyimlerin hangi stratejiler ile erek metne aktarıldığını belirlemeden önce, erek metnin, erek dil ve kültür normları bağlamında konumunu ortaya koymak amacıyla Toury (1995) tarafından önerilen erek odaklı çeviri kuramına göre bir incelemesi yapılacaktır.

Çeviri incelemelerinde erek odaklı yaklaşımın ilk basamağı öncül normlardır. Ancak, öncül normlarla ilgili doğru bir veriye ulaşmak için öncelikle diğer normların incelenmesi gereklidir. Bu bağlamda ilk adım olarak, süreç öncesi normlar kapsamında çeviri politikası ve çevrisinin doğrudanlığına değinmek yerinde olacaktır. Çeviri politikası, çevirmenin hangi yazar ve hangi metnin çevrileceği konusunda aldığı kararları kapsayan çeviri politikası ekseninde, çevirmen Özdoğru'nun Türk edebiyatından önemli tiyatro oyunlarını İngilizceye kazandırdığı, İngilizceden de Türkçeye çeviriler yaptığı görülmektedir. Bu bağlamda Özdoğru'nun tiyatro metinleri çevirisi ile iki kültür arasında bir köprü kurduğu ve edebiyat geleneklerini birbirlerine tanıtmak amacıyla olduğu düşünülmektedir. Özdoğru, *The Ballad of Ali of Keshan* (1970)'in çevirmen notu bölümünde çevirisiyle ilgili olarak yer yer İngiliz dili ve kültür geleneklerine yer yer de Türk dili ve kültür geleneklerine bağlı kaldığını belirtmektedir (1970, ss. xxx-xxxv). Süreç öncesi normlar kapsamında incelenen diğer bir nokta ise çevirinin hangi dilden yapıldığı, direkt kaynak metinden mi yoksa aradilden mi yapıldığıyla ilgili olan çevirinin doğrudanlığıdır. Bu bağlamda erek metin ve çevirmen notu incelendiğinde çevirinin doğrudan kaynak metinden yapıldığı anlaşılmaktadır.

Erek odaklı yaklaşımın diğer bir basamağını çeviri süreci normları oluşturmaktadır. Bu norm kapsamında mercek altına alınan normlar ise matriks normlar ve metinsel-dilsel normlardır. Metnin doluluğu, bütünlüğü, dipnotları, paragrafları, vb. ilgili olan matriks normlar çerçevesinde çevirmenin erek metni oluştururken kaynak metnin bölümlerine bağlı kaldığı ve herhangi bir çıkarma ya da değiştirme yapmadığı anlaşılmaktadır. Ancak çevirmen, erek metne oyun, yazar, besteci, çevirmen, oyunla ilgili gazetelerde çıkan haberler, oyunun özeti, oyun hakkında Haldun Taner ile yapılmış bir röportaj, bestecinin notu, çevirmenin notu, Türkçe'nin telaffuzu gibi kaynak metinde yer almayan ancak oyun hakkında çok önemli bilgiler içeren bölümler eklemiştir. Metinsel-dilsel normlar kapsamında ise çalışmanın başında da belirtildiği üzere argo deyimlerin çeviri stratejileri Baker (2020)'in önerdiği deyim çevirisi stratejilerine göre incelenecektir. Bu bağlamda oyun içerisinde toplam 25 adet argo deyim tespit edilmiş ve aşağıda ilgili bağlamları ile sunulmuştur.

Bağlam 1:

"Zilha: Kraliçe Süreyya İtalya'da bir kontun yatında **fink atıyormuş**" (Taner, 1964, s. 13).
"Zilha: Queen Soraya is **flirting around** in a Count's yacht in Italy" (Taner, 1970, s. 8).

Türkçe Sözlük'e göre "fink atmak" deyimini "hiçbir şeye aldırmandan gönlünce gezip eğlenmek" anlamına gelmektedir (TDK, 2019, s. 879). Erek metinde "flört etmek, kur yapmak, fındırdeşmek" (Cambridge Online Dictionary, dictionary.cambridge.org, 2021) anlamlarına gelen "flirting around" yapısıyla karşılanan deyim, Baker (2020)'in "benzer anlam ve biçim ile çevirme" stratejisi ile erek dil ve kültüre aktarılmıştır.

Bağlam 2:

"Şerif: Ben de senin **ceddine okurum**. Kes sesini çek sifonu..." (Taner, 1964, s. 13).
"Şerif: I'll **curse your whole family and your seven ancestors** if you don't stop your hollering and pull that chain" (Taner, 1970, s. 9).

Türkçede "ceddine okurum" deyimini *Güncel Türkçe Sözlük*'e göre "soyun sopunla birlikte Tanrı cezanızı versin" anlamına gelmektedir (TDK, sozluk.gov.tr, 2021). Erek metin incelendiğinde çevirmenin İngilizcede karşılığı olmayan bu deyim hem anlam alanını genişleterek; diğer bir deyişle açımlayarak; hem de kaynak kültüre bağlı kalarak çevirdiği anlaşılmaktadır. Bu durumda deyim, Baker (2020)'in önerdiği "açımlama ile çevirme" stratejisi yoluyla erek metne aktarıldığı anlaşılmaktadır.

Bağlam 3:

"Temel: Çakal Rüstem'in adamları Esse oğlu Musa'yı **hacamat etmişler**" (Taner, 1964, s. 14).
"Temel: Rüstem the Jackal's men have **butchered** Moses' son Jesus" (Taner, 1970, s. 9).

Türkçe Sözlük, "hacamat etmek" deyiminin karşılığını "hacamat yoluyla kan almak" ve argoda "hafifçe yaralamak" şeklinde açıklamaktadır (TDK, 2019, s. 1021). Söz konusu deyim, *Büyük Argo Sözlüğü*'nde "Birisini kesici bir araçla yaralamak" (Aktunç, 1998, s. 130); *Yeni Argo Sözlüğü*'nde de "bıçaklamak, kesici, delici araçla birini yaralamak" (Sezgin, 2013, s. 118) olarak tanımlanmaktadır. Çevirmen, *Cambridge Dictionary*'de "katletmek, (hayvan) kesmek/öldürmek" (Cambridge Online Dictionary, dictionary.cambridge.org, 2021) anlamlarına gelen "butcher" fiilini kullanmayı tercih etmiş ve deyim anlamını genişleterek erek metnine aktarmıştır. Bu bağlamda deyim çevirisi ile ilgili olarak Baker

(2020)'ın "açıklama ile çevirme" stratejisi yoluyla erek metne aktarıldığı sonucuna varılmaktadır.

Bağlam 4:

"Şerif: Değil sen, cümle mamiran gelse, komiserin umum müdürün gelse takmam ben. **Herkesin borusu, kendi çöplüğünde öter**" (Taner, 1964, s. 15).
"Şerif: I would'n care if your little chief or your big chief or your chief's chief came here. **A cock is a big noise only in his own dung heap**" (Taner, 1970, s. 10).

Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde "Herkes ancak kendi çevresinde bir değer taşır ve sözünü orada geçirebilir" (TDK, sozluk.gov.tr, 2021) anlamına gelen "Herkesin borusu, kendi çöplüğünde öter" deyimini erek metne "A cock is a big noise only in his own dung heap" deyimini ile eşdeğerliği sağlayacak şekilde aktarılmıştır. *The Farlex Idioms and Slang Dictionary*'e göre "a big noise" yapısı "önemli, başarılı ya da etkili bir kimse" olarak tanımlanmış (2017, s. 916); çevirmen de erek metnine söz konusu deyimini aktarırken bu yapıdan yararlanmıştır. Bu bağlamda, Baker (2020)'nin deyim çevirisi stratejileri göz önünde bulundurulduğunda kaynak metindeki deyim erek metne "benzer anlamda ancak farklı biçimde bir deyim kullanma" stratejisi ile aktarıldığı sonucuna varılmaktadır.

Bağlam 5:

"Temel: Dur dinle bak. Hadi get oğlum get. Sen kaydırarak oyna mahallede diye bir de **makas alıyor yanağından**" (Taner, 1964, s. 21).
Temel: Wait a minute! Go away you cub, and play hop-skip-and-jump, he says. And then **tweaks him on the cheek** (Taner, 1970, s. 17).

Yeni Argo Sözlüğü'nde "(sevgi gösterisi olarak) birinin yanağını işaret parmağıyla orta parmak arasında sıkıştırıp okşar gibi çevirmek" (Sezgin, 2013, s. 175); *Büyük Argo Sözlüğü*'nde "birisinin yanağını işaret parmağı ile orta parmak arasına sıkıştırıp bırakarak sevgi göstergesinde bulunmak" (Aktunç, 1998, s. 203) olarak tanımlanan "makas almak" deyimini *Cambridge Dictionary*'de "çekmek, bükmek, ani hareketle bir şeyi çekip bırakmak" (Cambridge Dictionary, dictionary.cambridge.org, 2021) olarak tanımlanmaktadır. Erek metin göz önünde bulundurulduğunda ise deyim, Baker (2020)'ın "benzer anlamda ancak farklı biçimde bir deyim kullanma" stratejisi ile çevrildiği anlaşılmaktadır.

Bağlam 6:

"Ali: Durum vaziyetini **iskandil ettiniz** mi?" (Taner, 1964, s. 26).
"Ali: Did you **probe into** the status of the situation?" (Taner, 1970, s. 23).

"iskandil etmek" deyimini, *Büyük Argo Sözlüğü*'nde "kollamak; dikkatle gözlemek; birisini sınamak, tepkisini anlamak için ağız aramak; nasıl davranacağını önceden anlamaya çalışmak" (Aktunç, 1998, s. 150), *Yeni Argo Sözlüğü*'nde de "çevreyi gözetlemek, kollamak, birinin tepkisinin ne olacağını anlamak için önceden ağzını aramak, bakmak, konuşmak" (Sezgin, 2013, s. 132) şeklinde tanımlanmaktadır. Erek metin incelendiğinde bu deyim *Cambridge Dictionary*'de "araştırmak, soruşturmak, tetkik etmek" (Cambridge Dictionary, dictionary.cambridge.org, 2021) olarak tanımlandığı bu bağlamda çevirmenin deyim anlamını genişleterek Baker (2020)'ın deyim çevirisi stratejilerinden "açıklama ile çevirme" stratejisine başvurduğu anlaşılmaktadır.

Bağlam 7:

“Ali: 1- Sinekli’de bir huzur rejimi kurulmuştur. **Maraza çıkarıp** bunu bozanın yedi ceddine düz gidilecek, evi maili inhidam dalgası ile yerle bir edilecek, menkul gayrı menkul emvaline vaziyet edilecektir” (Taner, 1964, s. 37-38).

"Ali: Article one: A regime of peace and order has been established at Fly Mountain. Anyone who **acts on contrary** and tries to disturb that peace will be made good and sorry and his seven generations before him will be damned and cursed. His house will be made one with the ground with the argument that the building is in dangerous condition and all his estate -real or unreal- will be confiscated" (Taner, 1970, s. 36).

“maraza” sözcüğü *Yeni Argo Sözlüğü*’nde “gürültü, patırtı, kavga” (Sezgin, 2031, s. 178); *Büyük Argo Sözlüğü*’nde “tartışma, çekişme; kavga gürültü” olarak tanımlanmaktadır. Erek metinde kullanılan deyim *Cambridge Dictionary*’de “tersine davranmak, karşı gelmek” (Cambridge Dictionary, dictionary.cambridge.org, 2021) anlamlarına gelmektedir. Buradan hareketle, kaynak ve erek metinler karşılaştırıldığında çevirmenin kaynak metinde verilen anlamı genişlettiği ve Baker (2020)’ın “açıklama ile çevirme” stratejisini kullandığı sonucuna varılmaktadır.

Bağlam 8:

“Ali: Her kahvede ilk el **mano** bana, yani yardım fonuna aittir. Vermiyene **kirpi kürkü giydirim**, oyun bozanlığın âlemi yok ha...” (Taner, 1964, s. 38).

"Ali: In all games played in all coffeehouses I shall have my **cut**. If anyone fails to pay up, I'll make him **wear the coast of a porcupine**. I want no killjoy around here" (Taner, 1970, s. 37).

“mano” *Yeni Argo Sözlüğü*’ne göre “kumar oynatılan yere oyunda verilen pay, para; birinin yasa dışı işlerden aldığı komisyon (aracılık parası); haraç, para” (Sezgin, 2013, s. 177) olarak tanımlanırken, *Büyük Argo Sözlüğü*’ne göre bu sözcük, “kumar oynatan kişiye ya da kumar oynatılan kahveye (mekana), o mekanı kontrol altında tutan kabadayıya bırakılan para, pay; birisinin, yasa dışı bir işi bildiği ya da o işe yardımcı olduğu için aldığı hisse, kazandığı çıkar; haraç” (Aktunç, 1998, s. 207) olarak tanımlanmaktadır. “mano” sözcüğünün karşılığı olarak erek metinde kullanılan “cut” sözcüğü için *Cambridge Dictionary*’de “(para) pay, payına düşen” (Cambridge Dictionary, dictionary.cambridge.org, 2021) karşılığı verilmektedir. Bu bağlamda çevirmenin kaynak metinde sunulan anlamı genişleterek erek metnine aktardığı ve Baker (2020)’ın “açıklama ile çevirme” stratejisini kullandığı anlaşılmaktadır.

“kirpi kürkü giydirmek” deymi *Büyük Argo Sözlüğü*’nde ve *Yeni Argo Sözlüğü*’nde “birisini güç duruma sokmak” şeklinde tanımlanmaktadır. Çevirmen, İngilizcede karşılığı olmayan bu deymi sözcüğü sözcüğüne çevirerek erek metnine aktarmıştır. Bu bağlamda, “kirpi kürkü giydirmek” deymi Baker (2020)’ın önerdiği çeviri stratejilerinden hiçbirine dâhil edilememiştir.

Bağlam 9:

“Ali: [...] Başına buyruk kâhyalığa kalkan **karnından işetilir** [...]” (Taner, 1964, s. 38).

"Ali: [...] Anyone self-appointed starters will **be sent to his mummy house** [...]" (Taner, 1970, s. 38).

Büyük Argo Sözlüğü'nde "karnından iştirmek" deyimini "birisini genellikle kesici bir araçla karnından yaralamak" (Aktunç, 1998, s. 165); *Yeni Argo Sözlüğü*'nde "birini bıçakla karnından yaralamak, kanını akıtmak" (Sezgin, 2013, s. 147) olarak tanımlanmaktadır. Çevirmen, İngilizcede herhangi bir karşılığı olmayan bu deyimini erek metnine aktarırken yeni bir deyim önermiştir. Bu bağlamda söz konusu deyim, Baker (2020)'in önerdiği çeviri stratejilerinden hiçbirine dâhil edilememiştir.

Bağlam 10:

"Ali: [...] Şöyle tatlı bir dem çektir bir yol **alırım paçanı aşağı** [...]" (Taner, 1964, s. 42).
 "Ali: [...] Let's have some sweet sound there – or **I'll skin your hide!** [...]" (Taner, 1970, s. 41).

"paçasını almak" deyimini *Yeni Argo Sözlüğü*'nde "birini yere yatırıp dövmek, hırpalamak; birini oyunda yenmek" (Sezgin, 2013, s. 197); *Büyük Argo Sözlüğü*'nde "dövmek, alaşağı edip dayak atmak; yenmek" (Aktunç, 1998, s. 231) şeklinde tanımlanmaktadır. Bu durumda çevirmenin erek metninde, *Cambridge Online Dictionary*'de "birini dövmek" (Cambridge Dictionary, dictionary.cambridge.org, 2021) anlamına gelen "skin your hide" deyimini kullanarak Baker (2020)'in "benzer anlamda ancak farklı biçimde bir deyim kullanmak" stratejisine başvurduğu anlaşılmaktadır.

Bağlam 11:

"Ali: Daha yeni başladı. Mapustekiler beni **sarakaya aldılar**. Maksum Ali, gözü yaşlı Ali diye ad bile takdı besmelesizler..." (Taner, 1964, s. 44).
 "Ali: I'm just starting. The jailbirds, they all **began to laugh at me**. They even nicknamed me "Innocent Ali" and "Weeping Ali" (Taner, 1970, s. 44).

Büyük Argo Sözlüğü'nde "birisini alaya almak; birisiyle eğlenmek" (Aktunç, 1998, s. 254); *Yeni Argo Sözlüğü*'nde "biriyle üstü kapalı alay etmek; eğlenmek" (Sezgin, 2013, s. 216) anlamlarına gelen "sarakaya almak" deyimini; çevirmen tarafından "bana gülmeye başladılar" şeklinde anlamı genişletilerek erek metne aktarılmıştır. Bu bağlamda çevirmenin bu deyimini erek metne aktarırken Baker (2020)'in "açıklama ile çevirme" stratejisine başvurduğu anlaşılmaktadır.

Bağlam 12:

"Zilha: Hele hele **ayranın kabarmış** desene..." (Taner, 1964, s. 44).
 "Zilha: **You lost your head**, huh?" (Taner, 1970, s. 44).

Güncel Türkçe Sözlük'de "ayranı kabarmak" deyiminin tanımlanması "öfkelenmek, coşmak" (TDK, sozluk.gov.tr, 2021) şeklinde yapılmıştır. Çevirmen erek metninde, *Cambridge Online Dictionary*'de "paniğe kapılmak, eli ayağına dolaşmak, tepesi atmak şeklinde" (Cambridge Dictionary, dictionary.cambridge.org, 2021) tanımlanan "lose your head" yapısını kullanarak Baker (2020)'in deyim çevirisi stratejilerinden "benzer anlamda ancak farklı biçimde bir deyim kullanma" stratejisine başvurduğu anlaşılmaktadır.

Bağlam 13:

"Ali: [...] Hepinizin **laşesini de ben yere sereceğim** [...]" (Taner, 1964, s. 45).
 "Ali: [...] I'm going to **kill** the whole bunch of you, too [...]" (Taner, 1970, s. 44).

“laşesini/leşini sermek” deyimini *Güncel Türkçe Sözlük*’de “öldürmek” (TDK, sozluk.gov.tr, 2021) olarak tanımlanmıştır. Çevirmen erek metninde “öldürmek” anlamına gelen “kill fiilini kullanarak deyimini açıklamıştır. Bu bağlamda çevirmenin Baker (2020)’ın deyim çevirisi stratejilerinden “açıklama ile çevirme” stratejisini kullandığı anlaşılmaktadır.

Bağlam 14:

“Ali: [...] Yedi Bela Sakıp sen aramızda iken haddime mi diye meydancılığı bana **kamañço ediyor** [...]” (Taner, 1964, s. 45).

"Ali: His name was Seven Curses of Allah, but he said, "Bless you, my brother" and **handed** me his title as chief of the toughs" (Taner, 1970, s. 45).

Yeni Argo Sözlüğü’nde “kamañço etmek” deyimini “elden ele aktarmak, elden ele aktararak yüklemek; vermek, devretmek” (Sezgin, 2031, s. 143); *Büyük Argo Sözlüğü*’nde “vermek, aktarmak, devretmek” (Aktunç, 1998, s. 162) şeklinde tanımlanmaktadır. Erek metninde çevirmenin kullandığı “hand” fiili *Cambridge Dictionary*’de “ vermek, uzatmak, sunmak” (Cambridge Dictionary, dictionary.cambridge.org, 2021) olarak tanımlanmaktadır. Bu durumda, çevirmen kaynak metindeki fiili erek metnine açımlayarak aktarmış; Baker (2020)’ın deyim çevirisi stratejilerinden “açıklama ile çevirme” stratejisine başvurmuştur.

Bağlam 15:

“Ali: [...] Er kişi **tükürdüğünü yalar** mı?” (Taner, 1964, s. 45).

"Ali: [...] Would anyone calling himself a man **lick what he has spat?**" (Taner, 1970, s. 45).

“tükürdüğünü yalamak” deyimini *Güncel Türkçe Sözlük*’de “verdiği sözden benliğini küçülterek geri dönmek” (TDK, sozluk.gov.tr, 2021) olarak tanımlanmaktadır. İngilizcede farklı şekillerde karşılanan bu deyim çevirmen erek metnine sözcüğü sözcüğüne çevirerek aktarmıştır. Bu bağlamda söz konusu deyim, Baker (2020)’ın önerdiği çeviri stratejilerinden hiçbirine dâhil edilememiştir.

Bağlam 16:

“Zilha: [...] Er kişi başkasının işlediği cinayetle **caka satar** mı?” (Taner, 1964, s. 45).

"Zilha: [...] Would anyone who calls himself a man try **get credit** for a murder which is somebody else's doing?" (Taner, 1970, s. 45).

“caka satmak” deyimini *Yeni Argo Sözlüğü*’nde “gösteriş yapmak; gururlanmak, kibir etmek, büyüklük taslamak” (Sezgin, 2013, s. 63) olarak tanımlanmaktadır. Çevirmen erek metninde *Cambridge Dictionary*’de takdir, “övgü toplamak” (Cambridge Dictionary, dictionary.cambridge.org, 2021) şeklinde tanımlanan “get credit” yapısını kullanarak açıklama yapmıştır. Bu bağlamda çevirmenin kaynak metinde kullanılan deyim erek metnine aktarırken Baker (2020)’ın “açıklama ile çevirme” stratejisine başvurduğu anlaşılmaktadır.

Bağlam 17:

“Zilha: [...] Sen kan davasında **dört buçuk atıyorsun** süfli rezil[...]” (Taner, 1964, s. 47).

"Zilha: [...] You're **afraid of** van-data [...]" (Taner, 1970, s. 48).

Kaynak metinde “dört buçuk atmak” olarak kullanılan deyim *Yeni Argo Sözlüğü*’nde “üç buçuk atmak” olarak geçmekte ve “çok korkmak ve korkusunu belli etmemek” (Sezgin,

2031, s. 251); *Büyük Argo Sözlüğü*'nde "korkmak, çok korkmak" olarak tanımlanmaktadır. Erek metninde, *Cambridge Dictionary*'de "korkmak, ürkmek" anlamına gelen "be afraid of" (Cambridge Dictionary, dictionary.cambridge.org, 2021) yapısını kullanan çevirmenin söz konusu deyimini açımlayarak aktardığı anlaşılmaktadır. Buradan hareketle çevirmenin, Baker (2020)'in "açımlama ile çevirme" stratejisine başvurduğu sonucuna varılmaktadır.

Bağlam 18:

"Zilha: Önüne gelenin **mantinotası olurum** da yine senin olmam" (Taner, 1964, s. 49).
 "Zilha: I'd **be anybody's kept woman** before I'd be your wife" (Taner, 1970, s. 50).

"mantinota" sözcüğü *Yeni Argo Sözlüğü*'nde "kapatma, odalık, sevgili" (Sezgin, 2031, s. 177); *Büyük Argo Sözlüğü*'nde "metres, kapatma" (Aktunç, 1998, s. 208) sözcükleriyle açıklanmaktadır. Söz konusu deyim erek metne çevirmen tarafından İngilizcede ne anlama geldiği açımlanarak aktarılmıştır. Bu durumda çevirmenin, deyimini Baker (2020)'in "açımlama ile çevirme" stratejisi ile erek metne aktardığı anlaşılmaktadır.

Bağlam 19:

"Ali'nin Sesi: [...] Onun gölgesi senin gölgene hele bir dokunsun o uyuntuyu Hariciye Vekâletinin önünde **toz etmezsem** bana da anlı şanlı Keşanlı Ali demesinler..." (Taner, 1964, s. 70).
 "Ali's Voice: [...] I'll **bust his skull into pieces** in front of the Ministry of Foreign Affairs if my name is "Ali, the Wali of Allah" (Taner, 1970, s. 74).

"toz etmek" deyimini *Yeni Argo Sözlüğü*'nde "tüketmek, harcamak; öldüresiye dövmek, perişan etmek; yok etmek" (Sezgin, 2013, s. 244); *Büyük Argo Sözlüğü*'nde "harcamak, tüketmek; öldüresiye dövmek, hırpalamak; yok etmek" (Aktunç, 1998, s. 288-289) olarak tanımlanmaktadır. İngilizce erek metne "bust sb's skull into pieces" kalıbı ile yeni bir deyim önerisi olarak aktarılan deyim Baker (2020)'in deyim çevirisi stratejilerinden hiçbirine dahil edilememiştir.

Bağlam 20:

"Hafize: [...] Kokotun **tohuma kaçmış**" (Taner, 1964, s. 72).
 "Hafize: [...] A mascot is an **old cocotte**" (Taner, 1970, s. 77).

Yeni Argo Sözlüğü'nde "artık yaşlanmak, işe yaramaz duruma gelmek" (Sezgin, 2013, s. 240) olarak tanımlanan "tohuma kaçmak" deyimini erek metne "old" sözcüğü ile aktarılmıştır. Bu bağlamda çevirmenin söz konusu deyimini açımlayarak aktardığı; Baker (2020)'in "açımlama ile çevirme" stratejisinden yararlandığı anlaşılmaktadır.

Bağlam 21:

"Ali: [...] Ben ona bu **fos dalgayı kusturmazsam** bana da anlı şanlı Keşanlı Ali demesinler [...]" (Taner, 1964, s. 81)
 "Ali: [...] I'll **make him vomit every foul deed** that he's committed if my name is Ali, the Wali of Allah" (Taner, 1970, s. 87).

"fos dalga" deyimini *Yeni Argo Sözlüğü*'nde "tuzak kurmak, adice düzen kurmak" (Sezgin, 2013, s. 103); *Büyük Argo Sözlüğü*'nde "kancıkça hile yapma, tuzak kurma, oyun etme" (Aktunç, 1998, s. 106) olarak tanımlanmaktadır. Erek metin incelendiğinde söz konusu

deyimin çevirmen tarafından sözcüğü sözcüğüne çevrilerek erek dilde yeni bir deyim önerisinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda çevirmenin, Baker (2020)'nin önerdiği deyim çevirisi stratejilerinden bağımsız bir strateji izlediği anlaşılmaktadır.

Bağlam 22:

“Ali: **Al kırışi burdan** dedim [...]” (Taner, 1964, s. 77).

“Ali: Yes, I said **get the fuming hell out of here!**” (Taner, 1970, s. 82).

“kırışi almak” deyimini *Büyük Argo Sözlüğü*’nde “gitmek, savuşmak, kaçmak; bulunduğu yerden hızla uzaklaşmak” (Aktunç, 1998, s. 185); *Yeni Argo Sözlüğü*’nde “bulunduğu yerden kaçıp gitmek, kaçmak, savuşmak, uzaklaşmak” (Sezgin, 2013, s. 160) şeklinde tanımlanmaktadır. Çevirmen, erek metinde Cambridge Dictionary’de “bir yerden hızlıca uzaklaşmak” anlamına gelen “get the hell out of somewhere” (Cambridge Dictionary, dictionary.cambridge.org, 2021) deyimini kullanarak Baker (2020)’in “benzer anlamda ancak farklı biçimde bir deyim kullanma” stratejisine başvurmuştur.

Bağlam 23:

“Cafer: [...] Sineklide millete **duman attırıyormuş** [...]” (Taner, 1964, s. 87).

“Cafer: [...] He’s been **forcing everybody to kowtow** to him [...]” (Taner, 1970, s. 94).

“duman attırmak” deyimini *Büyük Argo Sözlüğü*’nde “yıldırma, yapıp ettikleriyle korku salmak; kötü duruma sokmak” (Aktunç, 1998, s. 95); *Yeni Argo Sözlüğü*’nde “sağa sola dehşet saçarak toplumu sindirmek ya da bireyi ürkütmek, yıldırma; yarış içinde rakiplerini çok geride bırakmak” (Sezgin, 2013, s. 86) olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu deyim, erek metinde açılanarak aktarılmıştır. Buradan hareketle, çevirmenin deyimini erek metnine aktarırken Baker (2020)’in “açıklama ile çevirme” stratejisini kullandığı sonucuna varılmaktadır.

Bağlam 24:

“Cafer: Haayyyt bana derler Manyak Cafer. Nerde o Ali denen **ipi kırık...**” (Taner, 1964, s. 96).

“Cafer: Haaaaaayt, they call me Cafer the Maniac and I’ll burn you like sal ammoniac. Where’s that **tramp** that they call Ali?” (Taner, 1970, s. 105).

Büyük Argo Sözlüğü’nde “evsiz, barksız, avare, serseri” (Aktunç, 1998, s. 149); *Yeni Argo Sözlüğü*’nde “evsiz, barksız, serseri” (Sezgin, 2013, s. 132) olarak tanımlanmaktadır. Erek metne *Cambridge Dictionary*’de “serseri, berduş, evsiz barksız kimse; avare” olarak tanımlanan “tramp” sözcüğüyle aktarılan deyim çevirmen tarafından açıklanarak aktarılmıştır. Bu bağlamda çevirmenin Baker (2020)’in “açıklama ile çevirme” stratejisine başvurduğu sonucuna varılmaktadır.

Bu bölümün başında öncül normları inceleyebilmek için öncelikle diğer normların incelenmesinin gerekli olduğuna değinilmişti. Kaynak ve erek metinler karşılaştırıldığında ve yukarıda sunulan bulgular ışığında öncül normlarla ilgili olarak çevirmenin tek kutuplu bir yaklaşım sergilemekten kaçındığı; yer yer kaynak kültüre yer yer de erek kültüre yaklaştığı dolayısıyla *yeterli çeviri* ve *kabul edilebilir çeviri* kutupları arasında bir denge sağladığı sonucuna varılmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada Haldun Taner'in *Keşanlı Ali Destanı* (1964) başlıklı tiyatro oyunu ve Nüvit Özdoğru tarafından yapılan İngilizce çevirisi *The Ballad of Ali of Keshan* (1970) erek odaklı yaklaşımla ele alınmış ve çevirideki argo deyimler Baker (2020)'in önerdiği deyim çevirisi stratejileri kapsamında incelenmiştir. Erek odaklı yaklaşımla yapılan inceleme sonucunda çevirmen Özdoğru'nun *Keşanlı Ali Destanı* (1964)'nı Türkçe kaynak metinden yaptığı, çeviri esnasında iki kültür arasında bir köprü kurarak bu kültürleri birbirlerine yaklaştırdığı ve kültür geleneklerine bağlı kaldığı anlaşılmaktadır.

24 bağlamda tespit edilen 25 argo deyimın çevirisiyle ilgili olarak ortaya konan bulgulardan hareketle çevirmenin 14 deyimın (%56) çevirisinde açıklama stratejisini kullandığı, 5 deyimde (%20) benzer anlamda ancak farklı bir yapıda deyim kullanma stratejisi, 1 deyimde (%4) de benzer anlam ve biçimde bir deyim kullanma stratejisine başvurduğu sonucuna varılmıştır. Çevirmen kaynak metinde bulunan 3 deyim (%12) erek dil ve kültür kapsamında yeni bir deyim önerisi ile çevirmiş, 2 deyim (%8) ise sözcüğü sözcüğüne çevirerek erek metne aktarmıştır.

Yukarıda sunulan bulgulardan elde edilen sonuçlar Kuleli (2019) tarafından deyim çevirisi üzerine yapılan benzer bir çalışmada elde edilen sonuçlar ile paralellik göstermektedir. Baker (2020)'de önerilen deyim çevirisi stratejilerini çalışmasında kullanan Kuleli (2019: 2496-2497), çalışmasının sonuç bölümünde açıklama stratejisinin çoğunlukla tercih edilen strateji olduğunu belirtmiştir. Araştırmacı, farklı dil çiftlerinde yürütülen önceki araştırmaları incelemiş ve benzer şekilde açıklama stratejisinin çoğunlukla tercih edilen strateji olduğunu vurgulamıştır (Kuleli, 2019: 2497).

Bu çalışmada elde edilen bulgulardan hareketle, çevirmenin kaynak ve erek kültür arasında bir denge kurmaya çalıştığı ancak erek kültürü bir nebze daha ön planda tuttuğu; kaynak metinde argo deyimler aracılığıyla sunulan anlam evrenini erek okur için yeniden yapılandığı ve aktardığı sonucuna varılmaktadır. Yazın çevirmenlerinin deyimleri çevirmek için çeşitli stratejilerden yararlanması gerekmektedir. Bu stratejileri yazın çevirisi dahilinde etkin şekilde kullanabilmeleri için öncelikle kaynak ve erek dil-kültür özelliklerini iyi tanımaları zorunludur. Bir dilin söz varlığına hakim, söz dizim özelliklerini gözetken, diller arasındaki benzerlik ve farkların bilincinde olan ve bir ifadeyi erek dile nasıl aktaracağını bilen bir çevirmenin aynı zamanda erek kültür bilincinin de olması gereklidir. Böyle bir dil-kültür bilincinin gelişmesi, yeterli düzeyde çeviri eğitimi almaları, yazın çevirisi konusunda ve yazın çevirisi esnasında karşılaşılabilecekleri olası zorluklar konusunda bilinçlendirilmeleri ve bu zorlukların üstesinden gelebilmeleri için uygun yolları ve stratejileri üretebilme becerilerinin kazandırılması ile mümkün olabilir.

KAYNAKÇA

- Ahmet Yasevi Üniversitesi, (Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü), *Haldun Taner*. Erişim tarihi: 10.06.2021, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/haldun-taner>
- Aksoy, Ö. A. (1989). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Aktunç, H. (1998). *Türkçenin büyük argo sözlüğü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Baker, M. (2018). *In other words*. Oxon and New York: Routledge.
- Berg, B. L. (2001). *Qualitative research methods for the social sciences*. Boston: Allyn ve Bacon.
- Berg, B. L. & Lune, H. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (H. Aydın, Çev.). Konya: Eğitim Yayınları.
- Cambridge Dictionary, (English), *English dictionary*. Erişim tarihi: 14.06.2021, <https://dictionary.cambridge.org/>
- Cambridge Dictionary, (English-Turkish), *English-Turkish dictionary*. Erişim tarihi: 14.06.2021, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english-turkish/>
- Duff, P. A. (2007). *Case study research in applied linguistics*. New York ve London: Routledge.
- Kuleli, M. (2019). Strategies in translation of idioms from Turkish to English: The case of short story titled The Water that Everybody Drinks by Ömer Seyfettin. *Turkish Studies – Educational Sciences*, 14(5), 2487-2498. Doi: 10.29228/TurkishStudies.36940.
- Kuzucular, Ş. (05.01.2014). *Haldun Taner hayatı ve edebi kişiliği*. Erişim tarihi: 10.06.2021, <https://edebiyatvesanatakademisi.com/oyku-tiyatro-deneme-yazarlarimiz/haldun-taner-hayati-ve-edebi-kisiligi/1076>
- Munday, J. (2008). *Introducing translation studies - Theories and applications*. Oxon: Routledge.
- Sezgin, B. (2013). *Yeni argo sözlüğü*. İstanbul: Cinius Yayınları.
- Tahir Gürçaglar, Ş. (2014). *Çevirinin ABC'si*. Ankara: Say Yayınları.
- Taner, H. (1964). *Keşanlı Ali destanı*. İstanbul: İzlem Yayınları.
- Taner, H. (1970). *The ballad of Ali of Keshan* (N. Özdoğru, Çev.). Ankara: International Theatre Institute.
- TDK (Türk Dil Kurumu Sözlükleri), *Atasözleri ve deyimler sözlüğü*. (2021). Erişim tarihi: 14.06.2021, <https://sozluk.gov.tr/>
- TDK (Türk Dil Kurumu Sözlükleri), *Güncel Türkçe sözlük*. (2021). Erişim tarihi: 14.06.2021, <https://sozluk.gov.tr/>
- TDK. (2019). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Farlex. (2017). *The Farlex idioms and slang dictionary*. USA: Farlex International.
- Toury, G. (1995). *Descriptive translation studies and beyond*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- Türk Dili ve Edebiyatı, (Haldun Taner Kimdir? Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri), Haldun Taner. Erişim Tarihi: 10.06.2021, https://www.turkedebiyati.org/haldun_taner.html
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.